

OSVRTI I KOMENTARI

MOŽE LI POPULACIONA POLITIKA DA POVEĆA FERTILITET U EVROPI?

Institut za demografiju iz Beča je organizovao konferenciju *Može li populaciona politika da poveća fertilitet u Evropi?* koja je održana 6. i 7. decembra 2007. u Beču. Polazeći od statističkih podataka EUROSTAT-a, nalaza Eurobarometra o idealnom i željenom broju dece, rezultata dugoročnih projekcija stanovništva i dubinskih anketnih istraživanja, kao i relevantnih iskustava pojedinih evropskih zemalja, na skupu je raspravljano o nekoliko tema bitnih za dublje sagledavanje političkog odgovora na fenomen nedovoljnog rađanja dece. To su: deterministička osnova izuzetno niskog nivoa fertiliteta, merenje pronatalitetnog efekta i moguće nove opcije u populacionoj politici. Sastanku je prisustvovalo više od stotina istraživača, čime je potvrđena aktuelnost izabrane teme.

Najviše učesnika je bilo iz Evrope i, kako je na otvaranju primetio predsednik Austrijske akademije nauka, relativno veliki broj istraživača. On je podvukao da su žene dobrodošle sa svojim ličnim iskustvom vezanim za roditeljstvo kao istraživači u ovoj sferi. No, u dva izlaganja na konferenciji (Gerda Neyer i Jan Hoem iz Max Planck instituta), koja su se bavila pitanjem veze između profesije koje zahteva visoko obrazovanje i rađanja dece, pokazano je da je upravo najveći udeo (preko 25%) žena na kraju reproduktivnog perioda bez dece u Švedskoj i Austriji među doktorima društvenih nauka.

Prvog dana konferencije prikazane su višedecenijske tendencije fertiliteta stanovništva sa posebnim osvrtom na poslednje godine putem kretanja stope ukupnog fertiliteta i kumulativne stope fertiliteta u evropskim zemljama, uz dodatno razmatranje determinističke osnove fenomena nedovoljnog rađanja dece danas u Evropi u kontekstu implikacija za politički odgovor. U tom smislu Antonio Golini sa Univerziteta iz Rima je nabrojao čak 37 faktora koji utiču na fertilitet stanovništva, ali je podvukao, vrlo ilustrativno, značaj partnerskih odnosa za nivo rađanja dece. Naime, on je istakao da u evropskim populacijama, posebno među mlađom generacijom, u sve većoj meri preovlađuju unije, koje se grafički mogu prikazati u obliku slova H, to jest zajednice u kojoj žena i muškarac ne žele da imaju psihološku,

ekonomsku i organizacionu formu para i konsekventno se teže odlučuju za rađanje dece uopšte, a pogotovo za veći broj dece u odnosu na klasični brak, slovo A, koji predstavlja zajedništvo u pravom smislu te reči. To je podstaklo diskusiju tokom koje je istaknuto da se mora promovisati rodna ravnopravnost u porodičnom životu, uključujući i obavljanje kućnih poslova i podizanje dece, i pored jasnih pozitivnih pomaka u ovoj sferi, da bi se izgradila jača veza između žene i muškarca i smanjila cena roditeljstva.

Više diskutirano je analiziralo šta doprinosi jazu između nameravanog i ostvarenog reproduktivnog ponašanja verujući da bi se putem mera populacione politika nivo nerealizovanog fertiliteta mogao smanjiti. Tako je, na primer, John Bongarts, Population Council-SAD, dao vrlo detaljnu listu sa nabrojanim ekonomskim, socijalnim i biološkim barijerama za realizaciju željenog broja dece. Tony Fahey sa Univerziteta u Dublinu je, pak, pokazao da visoko obrazovane žene u Evropi karakteriše veća razlika između željenog i ostvarenog broja dece u odnosu na žene sa niskim obrazovanjem i založio se da se napusti tradicionalan pristup u populacionoj politici koji je okrenut potrebama lica na nižoj socijalnoj lestvici. Sličan zaključak je iznela i grupa demografa (Heiland, Praskawetz, Sanderson) koja je na osnovu anketnog istraživanja pokazala da, mada je prosečan željeni broj dece u Nemačkoj manji od nivoa potrebnog za prostu zamenu generacija, žene sa visokim obrazovanjem žele porodicu sa dvoje i više dece i istovremeno je odlažu, imaju teškoće u ostvarivanju stabilnog partnerskog odnosa i jaku potrebu da se realizaciju kroz profesiju. Otuda je podvučeno da ovi rezultati, pre svega, ukazuju da je neophodno promovisati, na različite načine, usklađivanje rada i roditeljstva.

Dimiter Philipov, Demografski institut – Beč, je sa razlogom izneo metodološko upozorenje da se pri anketnom utvrđivanju nameravanog rađanja dece u neposrednoj budućnosti u jednoj populaciji mora uzeti u obzir stav oba partnera i dati skala od pet mogućih odgovora, kao i vremenski period ograničiti na naredne tri godine da bi rezultati bili validni.

Po pravilu razmatranje determinističke osnove nedovoljnog rađanja uključuje i posebnu diskusiju o faktorima koji leže u osnovi fenomena odlaganja rađanja. I ova konferencija u tom smislu nije predstavljala izuzetak. Postignuta je opšta saglasnost da niz faktora uzrokuje pomeranje roditeljstva za sve kasnije godine života. Među njima najvažniji su sa jedne strane težnja za što višim obrazovanjem, samoostvarivanjem kroz profesionalnu karijeru i sticanjem luksuznih materijalnih dobara, a sa druge strane visoka cena stana u kombinaciji sa hronično visokom strukturalnom nezaposlenošću mladih. Rindfuss (Univerzitet iz Severne Karoline) najveći značaj pripisuje problemu rešavanja stambenog pitanja mladih ljudi i otuda

je citirao Hakima koji napisao da je "život sa roditeljima najuspešnija kontracepcija".

Diskutovane su i moguće mere za podsticanje roditeljstva u ranijim godinama života. Nabrojaćemo ih: olakšavanje studiranja mladim majkama (smanjivanje školarine, izdvajanje prostora na fakultetima i plaćanje osoba za čuvanje dece studentkinja); podsticanje zapošljavanja mladih na poslednjoj obrazovnoj godini kroz poreske olakšice za poslodavca (u Japanu je to praksa); stimulisanje nekonvencionalnih oblika rada putem različitih beneficija (rad kod kuće, rad u više smena, fleksibilno radno vreme); otklanjanje finansijskih barijera za kupovinu stana u mladosti. Takođe, podvučeno je da bilo koja vlada malo može da učini da sticanje ne bude važan životni cilj. Rindfuss, pak, smatra da veliki uticaj na mlade mogu da ostvare roditelji. Oni treba uporno da zahtevaju da dobiju unuča dok su još živi i nisu senilni.

Tokom prvog dana konferencije dotaknuto je i pitanje da li dostupnost in vitro fertilizacije može da poveća nivo fertiliteta u Evropi. Grupa demografa i ginekologa iz različitih evropskih centara je analizirajući dostupne podatke zaključila da je važno da nove reproduktivne tehnologije budu široko dostupne i to besplatno svim parovima u Evropskoj uniji koji posle godinu dana pokušavanja da prirodnim putem ostvare začecje imaju problem da to i učine. No, ma kako bila značajna intervencija na mikro nivou, in vitro fertilizacija nema efekata na makro nivou, to jest gotovo da ne utiče na povećanje stope ukupnog fertiliteta. U uslovima kada je in vitro sterilizacija široko i rano dostupna, stopa ukupnog fertiliteta se može povećati maksimalno za 0,038. Povećanje SUF se čak uopšte ne bi registrovalo da se rađaju jedinci. Povećanje fertiliteta je posledica višestrukih rađanja. Cena koja pri tom treba da se plati je relativno visoka i vezana je, ne samo za visoke ekonomske izdatke koje in vitro fertilizacija zahteva, već i za potencijalne posledice višestrukih rođenja po zdravlje i majke i dece.

Najvredniji deo izlaganja i prateće diskusije drugog dana konferencije odnosio se na istraživačka i pragmatična iskustva koja imaju ili mogu da imaju efekat na povećanje fertiliteta stanovništva. Gunnar Anderson sa Univerziteta u Švedskoj je podvukla da iskustva njene zemlje, bazirana na visokom nivou fertiliteta, posmatrana iz evropske perspektive i visokoj zasupljenosti žena na tržištu rada, poručuju da su institucionalne promene važnije od novčanih davanja u cilju usklađivanja rada i roditeljstva. Fokkema i Esveldt, NIDI, su pak, analizirajući nalaze istraživanja o prihvatanju populacione politike na individualnom nivou koje je sprovedeno u velikom broju evropskih zemalja, podvukli da je vrlo bitno finansijski podsticati rađanje u Centralnoj i Južnoj Evropi i insistirati na merama

institucionalne prirode kao što su omogućavanje fleksibilnog i delimičnog radnog vremena zaposlenim roditeljima i čuvanje dece školskog uzrasta i dece mlađe od 3 godine u ostalim zemljama Evrope. Ovo istraživanje je, takođe, pokazalo da su roditelji jednog deteta osetljiviji na mere populacione politike u odnosu na parove bez dece.

Često je i tokom radnog dela i u pauzama konferencije raspravljano da li će takozvani Putinov zakon koji garantuje 250.000 rubalja svakoj majci koja rodi drugo i treće dete do 2016. godine imati kartkotrajan efekat ili će se registrovati povećanje stope kumulativnog fertiliteta u Rusiji. Određen odgovor su javno izneli Botev (UNFPA) i Hoenn (Institut za populaciona istraživanja, Visbaden). Kolega Botev smatra da ova mera neće imati dugotrajni efekat kao što ni mere iz 1980. godine nisu delovale u smislu rehabilitacije rađanja. Čak je cinično primetio da je glavni problem ruskih žena da pronađu način da prvo rode drugo dete. On, takođe, misli da ova mera i pored "petro-rubalja" nije ekonomski održiva na dugi rok. Nasuprot njegovog stava, Sharlota Hoen veruje, imajući u vidu prethodno iznete rezultate istraživanja o prihvatanju populacione politike na individualnom nivou, da je ruski predsednik povukao pravi potez.

Zsolt Spéder (Demografski institut – Budimpešta) je na primeru Mađarske pokazao da su mere za stimulisanje rađanja sledećeg deteta najuspešnije kada se vezuju za period porodijskog odsustva koje se odnosi na već rođeno dete. Teško je, međutim, zalagati se za ovakav pristup imajući u vidu potencijalno negativne efekte na radnu karijeru i položaj žena na tržištu rada i zdravstvene posledice rađanja u kratkim vremenskim intervalima (Svetska zdravstvena organizacija preporučuje da razmak između dva porođaja bude minimalno 2 godine).

Rychtařiková i Kocourková sa Univerziteta u Pragu su, pak, na primeru Češke pokazali koliko su bitni kontinuitet, stabilnost i sigurnost u sprovođenju mera populacione politike. Naime, autori su upoređivali različite indikatore nivoa fertiliteta stanovništva Češke pre i posle 1990-te. Period socio-ekonomske tranzicije u ovoj zemlji, koji se odvija od poslednje decenije XX veka do danas, karakteriše i redukovan sistem socijalne zaštite okrenut isključivo siromašnim porodicama, stalna promena mera populacione politike i loš položaj žena sa malom decom na tržištu rada, što se duže razorenoj mreži jaslja. Rezultat je izuzetno nizak nivo rađanja dece.

Tokom konferencije je uopšte izneto mnogo načelnih stavova i preporuka vezanih za populacionu politiku koja ima za cilj da poveća fertilitet. Najvažnije su:

- Forma i fokus politike prema porodici danas su izmenjeni u odnosu na drugu polovinu XX veka. Politika danas nije direktno usmerena na porodicu već na favorizovanje određenih formi porodične organizacije i njihovo jačanje (Neyer, Max Planck institut – Rostok).
- Osnovni problem populacione politike i njene efikasnosti je što ona treba da se odnosi i na makro i na mezo i na mikro nivo, što treba da ima kratkoročne, srednjoročne i dugoročne efekte i što treba da vodi računa o lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom kontekstu (Golini, Univerzitet iz Rima).
- Politika koja ima za cilj da smanji nerealizovani fertilitet nije pronatalitetna, ali je efikasna politika (Philipov, Demografski institut iz Beča).
- Lakše je različitim merama politike povećati stopu ukupnog fertiliteta nego kumulativnu stopu fertiliteta (Rindfuss, Univerzitet iz Severne Karoline).
- Dete mora da bude javno dobro ("*A child must assume a character of a public good*", Golini, Univerzitet iz Rima).
- Umesto da plaća za rađanje dece, država treba da promoviše vrednost dece i roditeljstva (Demeny, Population Council; Thorton, Univerzitet iz Mičigena).
- Nije moguće promovisati vrednost većeg broja dece u Evropi, kada istovremeno mnogi Evropljani aktivno zagovaraju potrebu da se smanji rađanje van Evrope (Thorton, Univerzitet iz Mičigena).

Najmanje se diskutovalo merenje efikasnosti politika koje imaju za cilj da povećaju fertilitet stanovništva. Evaluacija pronatalitetnih mera je uglavnom uopšteno razmatrana. Skretana je pažnja na svu složenost ovog metodološkog pitanja. Pre svega, na kulturni i ideološki kontekst u kome se određena akcija sprovodi. Takođe, na interakciju različitih politika i preplitanje njihove efikasnosti, odnosno neefikasnosti. Dalje, bitno je razmišljati o činjenici da je potrebno duže vreme da se neka mera, odnosno mere sprovedu da bi se utvrdio njihov pun demografski smisao. No, vreme po prirodi stvari sa sobom nosi različite okolnosti i menja društveni okvir u kome se određena mera ili skup akcija sprovode. Gerda Neyer iz Max Planck instituta iz Rostoka se založila da se efikanost jedne mere koja se sprovodi u jednoj populaciji proverava kroz komparaciju demografskih indikatora fertiliteta stanovništva zemalja u regionu i sličnih mera njihovih politika. A Ronald Rindfuss sa Univerziteta iz Severne Karoline je preporučio "zdravi

skepticizam" u odnosu na publikovane rezultate vezane za efikasnost bilo koje populacione politike.

Na kraju, treba istaći da su se tokom konferencije više puta čula dva nova termina. Seksualni debi se češće koristio nego pojam stupanje u prvi seksualni odnos. Takođe, nemali broj učesnika je, razmatrajući faktore nezadovoljavajućeg nivoa fertiliteta stanovništva, umesto klasičnog demografskog termina lica bez dece (*childless*), koristio pojam osobe oslobođene roditeljskih obaveza (*childfree*) pokušavajući da adekvatnije izrazi savremeni individualni doživljaj visoke ekonomske i pogotovo psihološke cene deteta.

Mirjana Rašević